

П. М. ЧЕРНЕЛЕВСЬКИЙ

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ

**НА ПІДПРИЄМСТВАХ
ПРОМИСЛОВОСТІ
І ТОРГІВЛІ**

ПЕКТОРАЛЬ

ВИДАВНИЧО КНИГОТОРГОВЕЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ

Л. М. ЧЕРНЕЛЕВСЬКИЙ

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ
НА ПІДПРИЄМСТВАХ
ПРОМИСЛОВОСТІ І ТОРГІВЛІ

Підручник

Київ
"Пектораль"
2003

658

ББК 65.053

Ч 49

УДК 657.62:338

Рецензенти

А. М. Кандиба — доктор економічних наук, професор

І. К. Бондар — доктор економічних наук, професор

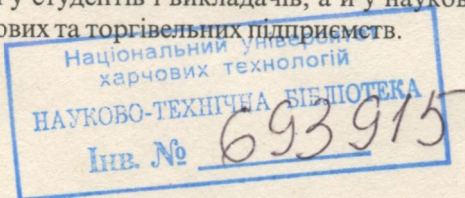
Ч 49

Чернелевський Л.М. Економічний аналіз на підприємствах промисловості і торгівлі. Підручник. — К., 2003 — 312 с.

Підручник вдало доповнює наявну літературу з дисципліни «Економічний аналіз»

За змістом і назвами розділів підручник повністю відповідає типовій програмі вивчення даної дисципліни у вищому навчальному закладі.

Підручник (його перше та друге видання) користується великим попитом не тільки у студентів і викладачів, а й у наукових та практичних працівників промислових та торговельних підприємств.

ISBN 966-96307-0-3

© Л. М. Чернелевський, 2003
© "Пектораль", 2003

ЗМІСТ

Вступ	7
Розділ I. Предмет і задачі аналізу виробничо-господарської діяльності підприємства	13
1.1. Суть і предмет аналізу	13
1.2. Місце аналізу в системі економічних наук	16
1.3. Задачі та види аналізу	18
Розділ II. Метод аналізу, організація аналітичної роботи	22
2.1. Метод та спеціальні прийоми аналізу	22
2.2. Організація аналітичної роботи	36
2.3. Етапи та джерела інформації	37
2.4. Узагальнення аналітичних результатів	38
Розділ III. Аналіз організаційно-технічного рівня виробництва	42
3.1. Задачі і напрямки аналізу	42
3.2. Аналіз науково-технічного рівня виробництва	44
3.3. Аналіз організаційного рівня виробництва, праці та управління	49
Розділ IV. Аналіз ефективності використання основних засобів	52
4.1. Задачі, напрямки та джерела аналізу	52
4.2. Аналіз обсягу, структури та динаміки основних засобів	53
4.3. Аналіз технічного стану та забезпеченості основними засобами	55
4.4. Аналіз використання виробничих потужностей та обладнання	58
4.5. Аналіз ефективності використання основних засобів	60
Розділ V. Аналіз ефективності використання сировини і матеріальних ресурсів	67
5.1. Задачі, напрямки і джерела аналізу	67
5.2. Аналіз рівня сировинного і матеріально-технічного постачання	69
5.3. Аналіз ефективності використання матеріальних ресурсів	71
Розділ VI. Аналіз ефективності використання трудових ресурсів і заробітної плати	75
6.1. Задачі, джерела і напрямки аналізу	75
6.2. Аналіз чисельності, складу і руху трудових ресурсів	78
6.3. Аналіз використання фонду робочого часу	82
6.4. Аналіз продуктивності праці	86
6.5. Аналіз заробітної плати	93

Розділ VII. Аналіз обсягу виробництва і реалізації продукції	96
7.1. Значення, задачі і джерела аналізу	96
7.2. Аналіз виконання виробничої програми	97
7.3. Аналіз структури і асортименту продукції та ритмічності виробництва	99
7.4. Аналіз якості продукції	102
7.5. Аналіз обсягу реалізації продукції	104
Розділ VIII. Аналіз собівартості продукції	108
8.1. Задачі, напрями і джерела аналізу	108
8.2. Аналіз собівартості продукції за економічними елементами	110
8.3. Аналіз витрат за калькуляційними статтями	115
8.4. Аналіз витрат на карбованець продукції	120
8.5. Аналіз собівартості окремих видів виробів	122
8.6. Груповий підрахунок виявлених витрат та резервів зниження собівартості продукції ..	124
Розділ IX. Аналіз фінансових результатів і рентабельності виробництва	126
9.1. Суть і задачі аналізу	126
9.2. Аналіз прибутку від реалізації продукції та інших фінансових результатів	130
9.3. Аналіз рентабельності	132
Розділ X. Аналіз фінансового стану підприємства	139
10.1. Задачі і джерела аналізу	139
10.2. Аналіз складу і джерел коштів підприємства	140
10.3. Аналіз платоспроможності підприємства і ліквідності активів	148
10.4. Аналіз оборотності обігових коштів	153
10.5. Аналіз руху грошових коштів	158
Розділ XI. Аналіз зовнішньо-економічної діяльності підприємства	169
11.1. Аналіз ринку підприємства	169
11.2. Джерела інформації та основні завдання аналізу зовнішньо-економічної діяльності підприємств	170
11.3. Оцінка основних показників діяльності фірми	171
11.4. Аналіз поточних результатів зовнішньо-економічної діяльності	173
11.5. Оцінка ефективності зовнішньо-економічної діяльності підприємства	174
Розділ XII. Особливості аналізу виробничо-господарської діяльності торговельних підприємств	176
12.1. Задачі і джерела аналізу	176
12.2. Аналіз впливу зміни товарних запасів та виробничих ресурсів на обсяг товарообороту	178
12.3. Аналіз використання торговельної мережі	183
12.4. Аналіз витрат, доходів та фінансових результатів діяльності торговельного підприємства	183
12.5. Загальна оцінка економічного стану торговельного підприємства	191
Розділ XIII. Узагальнення результатів економічного аналізу	193
Перелік літератури, що рекомендується	201
Термінологічний словник-госларій	203
Додатки	275

ВСТУП

Підвищення ефективності промислового виробництва, широке залучення трудових колективів до пошуку та використання резервів його подальшого підйому — актуальні завдання сьогодення.

Інтенсифікація виробництва вимагає глибокої реформи виробничих відносин та господарського управління промисловими об'єктами. Серед економічних важелів за різних форм власності на засоби виробництва важливу роль відіграє економічний аналіз. У зв'язку з цим навчальний посібник «Економічний аналіз на підприємствах промисловості і торгівлі», що пропонується, покликаний дати студентам основи економічного аналізу, навчити застосовувати його при обґрунтуванні економічних розрахунків, виявляти чинники, що впливають на наслідки виробничо-господарської діяльності промислових і торговельних підприємств, об'єктивно оцінювати кінцеві результати, вишукувати резерви ефективності та якості роботи трудових колективів, приймати оптимальні управлінські рішення.

Навчальний посібник призначений для студентів інженерно-економічних факультетів вищих навчальних закладів.

З впровадженням в управлінську сферу сучасних комп'ютерних та функціонуючих на їх базі прогресивних технологій виконання у правильних функцій (планування, обліку, контролю та аналізу) досить актуального є застосування цих прогресивних технологій при проведенні економічного аналізу виробничо-комерційної діяльності господарюючих суб'єктів.

Глибина і результативність економічного аналізу залежать від обсягу, своєчасності та якості використовуваної інформації. Для одержання, опрацювання, збереження і використання інформації витрачається праця і матеріальні ресурси. Тому інформація має, крім споживчої, ще й вартість, яка повинна відшкодуватися сторонніми її користувачами.

Інформація має бути повною і різнобічною, своєчасною і доброякісною. Проте не завжди можна одержати все необхідне для виконання аналітичних досліджень. І якщо аналіз усе-таки проводиться в умовах певного браку даних, це не повинно зашкодити якості аналітичної роботи та одержаних висновків.

Слід також розглянути питання оперативності інформації як найважливішої її властивості. Треба підкреслити, що тільки завдяки комп'ютеризації виробництва забезпечується дійсна оперативність і доступність інформації. Комп'ютерні технології вносять також суттєві зміни у зміст та методику вирішення аналітичних завдань на підприємстві. Висока швидкість виконання розрахункових та логічних операцій дає змогу

обробляти великі обсяги аналітичної інформації та дуже плідно й своєчасно використовувати її в управлінні виробництвом.

Застосування комп'ютерних технологій розширює перелік конкретних питань економічного аналізу, а також зміщує його напрям із традиційної оцінки діяльності за минулі періоди до вивчення поточних та майбутніх ситуацій з метою сприяння розробці обґрунтованих і зважених управлінських рішень. Це стало можливо лише в умовах застосування сучасної комп'ютерної техніки.

Аналіз господарської діяльності підприємства проводиться з використанням як внутрішніх, так і зовнішніх спеціальних програмних засобів з метою одержання інформації для різних категорій користувачів.

Для адміністрації підприємства — з метою оцінки фактичного стану підприємства, а також для визначення напрямів фінансової стратегії і шляхів підвищення ефективності господарювання.

Для осіб, які мають прями́й фінансовий інтерес — акціонерів, інвесторів, продавців та покупців продукції, різних кредиторів.

Для осіб, котрі мають непрями́й фінансовий інтерес — органів державної податкової адміністрації України, різних фінансових інститутів, органів статистики та ін.

Для банків з метою проведення експертизи фінансово-господарської діяльності та платоспроможності клієнта.

Для органів Фонду державного майна України для виявлення неплатоспроможних підприємств, тих що потребують першочергової державної фінансової підтримки, а також тих, що підлягають ліквідації з огляду на їх неефективність.

Основним джерелом аналітичної інформації є:

— планово-нормативні (матеріали бізнес-планів, норми витрат і нормативи, законодавчі акти, інструкції тощо);

— дані бухгалтерського, статистичного і оперативного обліку та звітності;

— внутрішня позаоблікова інформація (накази, довідки про перевірки та акти ревізій (аудиту), доповідні записки та інше);

— зовнішня інформація (звітні дані споріднених підприємств і матеріали галузевих видань, збірники статистичних матеріалів як вітчизняних, так і закордонних установ, дані переписів і анкетних обстежень);

— дані особистих спостережень аналітика (виробничі екскурсії, хронометраж робочого дня, опитування працівників підприємства).

Впровадження та використання мереж автоматизованих робочих місць (АРМ) управлінського персоналу має багато переваг у разі організації виконання ними функціональних задач. До них належать можливість організації сукупної роботи користувачів через мережу; можливість маневрувати ресурсами в границях мережі; можливість резервування потужностей і перерозподілу навантажень; забезпечення доступу до всієї інформації та фондів алгоритмів і програм, накопичених у мережі.

За характером використання АРМ у процесі управління класифікується на індивідуальні та групові (для багатьох користувачів).

При вивченні теми розглядаються умови автоматизованого розв'язання окремих функціональних блоків і задач виробничого аналізу. В результаті студенти мають уміти:

— виходячи зі змісту вихідної машинограми задачі запроєктувати її форму;

— визначити склад і структуру вхідних інформаційних масивів для автоматизованого формування машинограми;

- визначити математичний алгоритм розрахунку, враховуючи зміст машинограми і склад вхідної інформації;
- виходячи зі складу вхідної інформації, вихідної інформації і математичного алгоритму будувати схему алгоритму розв'язання задачі;
- графічно зображувати інформаційні зв'язки задачі на схемі інформаційної моделі задачі.

Схема алгоритму рішення задачі відображає поетапний процес перетворення вхідних даних у результатну інформацію. До складу результатної інформації входить машинограма і результатний масив (масиви), який зберігається, якщо потрібно використовувати його дані при розв'язуванні інших задач або при повторних розв'язуваннях даної задачі.

Потрібно пам'ятати, що сучасним комп'ютерним технологіям обробки економічної інформації властиві як переваги, так і недоліки.

До переваг сучасних комп'ютерних технологій проведення економічного аналізу можна віднести:

- скорочення витрат на обробку даних. Комп'ютер надасть більш дешевий спосіб виконання задачі.
- економія інших затрат. Гроші можуть бути збережені, навіть коли витрати на обробку даних залишаються постійними або зростають.
- висока продуктивність. Комп'ютер може справлятися з обсягом робіт, який збільшується.
- швидка обробка. Господарські операції можуть оформлятися значно швидше.
- більш висока точність. Трапляється менше помилок, ніж в ручних системах.
- бракування персоналу. Комп'ютер може скоротити проблеми, які пов'язані з нестачею офісного персоналу.
- поліпшений контроль. Постійний високошвидкісний догляд за файлами дозволяє покращити контроль.
- кількісні методи. Стає доступним більше число кількісних методів для надання допомоги керівництву при обиранні рішення.
- комп'ютерні пристосовування. Робота персоналу, яка потребує багато обчислень, може бути значно полегшена.
- комп'ютер працює дуже швидко, набагато швидше ніж людини або інша офісна машина. Ця швидкість може бути корисна в двох аспектах:
  - а) комп'ютер може виконувати великий обсяг робіт;
  - б) відповіді на комп'ютері можуть бути отримані дуже швидко за рахунок швидкості обертання інформації.

Таким чином, одне підприємство може оцінити комп'ютер за його можливість швидко справитися з великою кількістю розпоряджень, а інше може бути зацікавлене в їх швидкій обробці.

Програми в пам'яті. Як тільки програми написані та випробувані, комп'ютер може виконувати великий обсяг робіт з найменшими витратами. Навіть для великих машин потрібна лише невелика група операторів. Це можливо тому, що комп'ютер працює під контролем програми, яка зберігається в пам'яті, і діяльність оператора обмежена завантаженням та розвантаженням і вказівками, яку програму слід виконати.

Вибір рішень. Комп'ютер може бути запрограмовано на більш складний процес прийняття рішень. Він може виконувати роботу більш складної ступені складності ніж яка інша офісна машина, а частіше і більш складну, ніж керівник.

Зберігання і оброблення файлів. Великі файли даних можуть зберігатись на магнітних засобах, які займають дуже мало місця. Але що більш важливо - збережені файли можуть бути ще раз перевірені, оновлені, і інформація з них може бути отримана дуже швидко.

Точність і надійність. Комп'ютер завжди працює дуже точно (його програми працюють без помилок). До того ж від дуже надійний.

До недоліків використання при проведенні економічного аналізу сучасних технічних засобів та функціонуючих на їх базі комп'ютерних технологій можна віднести:

— Відсутність здібності мислити. Комп'ютер — це машина. Він не може побачити помилки, які зроблені в програмі, або помітити, що дані неповні або неточні. Помилки, які можуть бути виявлені робітниками при використанні ручної системи, можуть пройти непоміченими в комп'ютеризованій системі, щоб передбачити будь-які обставини і перевірити кожен інструкцію. Відповідно, розробка системи буває часто дуже довгим і дорогим процесом.

— Рішення, які визначаються кількісно. Програма може прийняти тільки ті рішення, які можуть визначатися кількісно, наприклад рішення, яке може бути виражене дума числами або сумами, які можна порівняти. Можливо, що рішення, яке пропонує програма, треба буде змінити заради наявності нематеріальних факторів, які відомі керівнику, але які неможливо було відбити в програмі.

— Початкові витрати. Початкові витрати, такі, як придбання устаткування, програмного забезпечення, підготовка відповідного місця, навчання, завжди бувають високими. Сьогодні програмне забезпечення частіше коштує дорожче, ніж устаткування.

— Уразливість. Чим більше роботи підприємство передає комп'ютеру, тим більше воно залежить від одного джерела. В разі зіпсування комп'ютера, а також в разі страйкування робітників, які обслуговують комп'ютер, багато систем можуть бути призупинені.

Організація проведення економічного аналізу за допомогою сучасних комп'ютерних технологій вимагає вибору відповідного програмного забезпечення.

Серед великої кількості програмних матеріалів, які можна застосувати при проведенні економічного аналізу можна виділити типові пакети прикладних програм та локальні (спеціально розроблені) програми проведення економічного аналізу.

Серед типового програмного забезпечення доцільно вибрати пакети, які реалізують функції електронних таблиць.

Більшість електронних таблиць забезпечують виконання наступних функцій:

- введення, редагування, виведення та зберігання даних (робота з файлами);
- використання стандартних і введення оригінальних формул та функцій розрахунку показників;
- робота в режимі діапазону та використання списків даних;
- робота з масивами даних, константами та іменами;
- копіювання даних файлів та формул розрахунку;
- побудова діаграм різної конфігурації;
- побудова та використання зведених таблиць, їх модифікація, імпорт даних до зведених таблиць;
- групування інформації за різними ознаками;
- використання таблиць підстановки з однією та двома змінними;
- використання засобів «Підбір параметру», «Диспетчер сценаріїв», «Консолідація», «Пошук рішення».

З великого розмаїття електронних таблиць для економічного аналізу виробничо-комерційної діяльності промислових підприємств доцільно використовувати програмний продукт Microsoft Excel.

Одразу ж після своєї появи у 1985 році Microsoft Excel одержав визнання як найбільш потужна і популярна електронна таблиця. За минуле десятиліття Excel постійно оновлювався у змаганні з конкурентами, які імітували його можливості. В кожній версії розробники Excel пропонували ефективні новинки, які робили електронні таблиці простими та гнучкими у використанні.

Достоїнство Excel — можливість створення і використання ділових табличних документів, наявність розвинених засобів моделювання управлінських ситуацій за схемою «що буде, якщо» — все це разом із вбудованими засобами оптимізації створює солідну, зручну і ефективну базу для організації автоматизованого робочого місця економіста-аналітика.

Необхідним елементом сучасного аналізу є використання в практичній діяльності технології пошуку управлінських рішень не просто допустимих за умовами задачі, а рішень найкращих серед всіх можливих, тобто оптимальних, з наступним їх ретельним аналізом для формування подальших дій. Це означає, що будь-яку задачу організації, планування та управління треба ставити як оптимізаційну задачу.

Більшість аналітичних таблиць, запропонованих автором у наступних розділах посібника, передбачає при їх складанні застосування комп'ютерної технології обробки економічної інформації, яке базується на використанні Microsoft Excel.

Крім того, навчальною програмою вивчення дисципліни для деяких економічних спеціальностей передбачено виконання лабораторних практикумів з окремих тем курсу.

Зокрема, лабораторний практикум з теми «Аналіз ефективності використання основних засобів» забезпечує контроль теоретичних знань студентів при аналізі середньорічної вартості основних виробничих засобів, їх структури, коефіцієнтів руху, суми зносу, залишкової вартості, коефіцієнтів зносу і придатності, показників віддачі основних засобів, фондоємкості і фондоозброєності та коефіцієнтів інтенсивного і екстенсивного використання окремого обладнання та інтегрального коефіцієнта. Умовні позначення показників, які використовуються у лабораторному практикумі, їх одиниці виміру, вхідні та розрахункові дані лабораторного практикуму наведені у додатку (1), а зразок машинного протоколу виконання цього лабораторного практикуму містить додаток (2).

Лабораторний практикум з теми «Аналіз ефективності використання трудових ресурсів» дозволяє перевірити та закріпити одержані студентом знання відносно розрахунку економії чисельності промислово-виробничого персоналу за рахунок проведення заходів науково-технічного прогресу, зміни обсягів та структури виробництва, підвищення норм виробітку і скорочення втрат часу, а також зростання продуктивності праці за рахунок відповідних чинників. Умовні позначення показників, їх одиниці виміру, вхідні та розрахункові дані лабораторного практикуму наведені у додатку (3), а зразок машинного протоколу виконання цього лабораторного практикуму містить додаток (4).

Лабораторний практикум з теми «Аналіз собівартості продукції» надає студенту можливість перевірити та закріпити власні знання щодо методики розрахунку впливу системи чинників, зокрема — впровадження досягнень науково-технічного прогресу, заходів щодо поліпшення організації та обслуговування виробництва, організації праці та управління і поліпшення системи матеріально-технічного постачання, зміни обсягу

виробництва, структури і якості продукції та амортизаційних відрахувань на загальне значення собівартості продукції. Умовні позначення показників, їх одиниці виміру, вхідні та розрахункові дані лабораторного практикуму наведені у додатку (5), а зразок машинного протоколу виконання цього лабораторного практикуму містить додаток (6).

Лабораторний практикум з теми «Аналіз фінансового стану підприємства» (підтема «Аналіз оборотності обігових коштів») надає можливість студенту закріпити власні знання щодо методики розрахунку середньорічної вартості обігових коштів (обігових коштів і фондів обертання), віддачі та рентабельності нормованих обігових коштів, кількості поставок матеріалів, інтервалу між поставками, середнього розміру поставки на норму запасу в днях. Умовні позначення показників, їх одиниці виміру, вхідні та розрахункові дані лабораторного практикуму наведені у додатку (7), а зразок машинного протоколу виконання цього лабораторного практикуму містить додаток (8).

Лабораторний практикум з теми «Оцінка економічної ефективності використання виробничих ресурсів у галузях переробної промисловості» надає викладачеві можливість перевірити, а студенту - закріпити підсумкові знання щодо розрахунку впливу екстенсивних та інтенсивних чинників на загальний рівень ефективності виробництва. Умовні позначення показників, які використовуються у лабораторному практикумі, їх одиниці виміру, вхідні та розрахункові дані лабораторного практикуму наведені у додатку (9), а зразок машинного протоколу виконання цього лабораторного практикуму містить додаток (10).

Розділ I

ПРЕДМЕТ І ЗАДАЧІ АНАЛІЗУ ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Суть і предмет аналізу

В економічній роботі на всіх рівнях промислового виробництва та торгівлі велике значення має економічний аналіз виробничо-господарської діяльності. Він посідає проміжне місце між збиранням і обробкою економічної інформації та прийняттям управлінських рішень стратегічного і тактичного характеру.

Аналіз взагалі розуміють як метод дослідження, що полягає в уявленому розчленуванні цілого на складові частини і виділення окремих сторін, властивостей, зв'язків. Такий розподіл дозволяє встановити внутрішню суть і природу процесу, що розглядається, його залежність від різних чинників.

Аналіз суспільних явищ і процесів через їх особливості вимагає специфічних прийомів та абстрактних методів, що дозволяють уявно розчленувати їх на складові.

Аналіз виробничо-господарської діяльності об'єктів промислового виробництва та торгівлі є науковою дисципліною, яка охоплює процес пізнання в окремих галузях і нерозривно пов'язаний з практичною діяльністю.

Під впливом об'єктивних умов, удосконалення техніки та технології виробництва і його організації практика економічної роботи господарських об'єктів зазнає змін. Вивчення практичного досвіду створює, таким чином, передумови подальшого розвитку виробництва.

Економічний аналіз виробничо-господарської діяльності сьогодні — це комплексне вивчення роботи структурних підрозділів, підприємств в цілому та їх об'єднань з метою об'єктивної оцінки її результатів і виявлення можливостей подальшого підвищення ефективності господарювання. Досягнуті результати оцінюються щодо їх відповідності вимогам об'єктивних економічних законів, а також господарським і політичним задачам, які поставлені перед об'єктом, що вивчається, на відповідний історичний період.

У центрі уваги аналізу господарської діяльності знаходяться конкретні особливості і специфічні умови роботи об'єктів, що вивчаються. Результати аналізу служать базою для підготовки управлінських рішень.

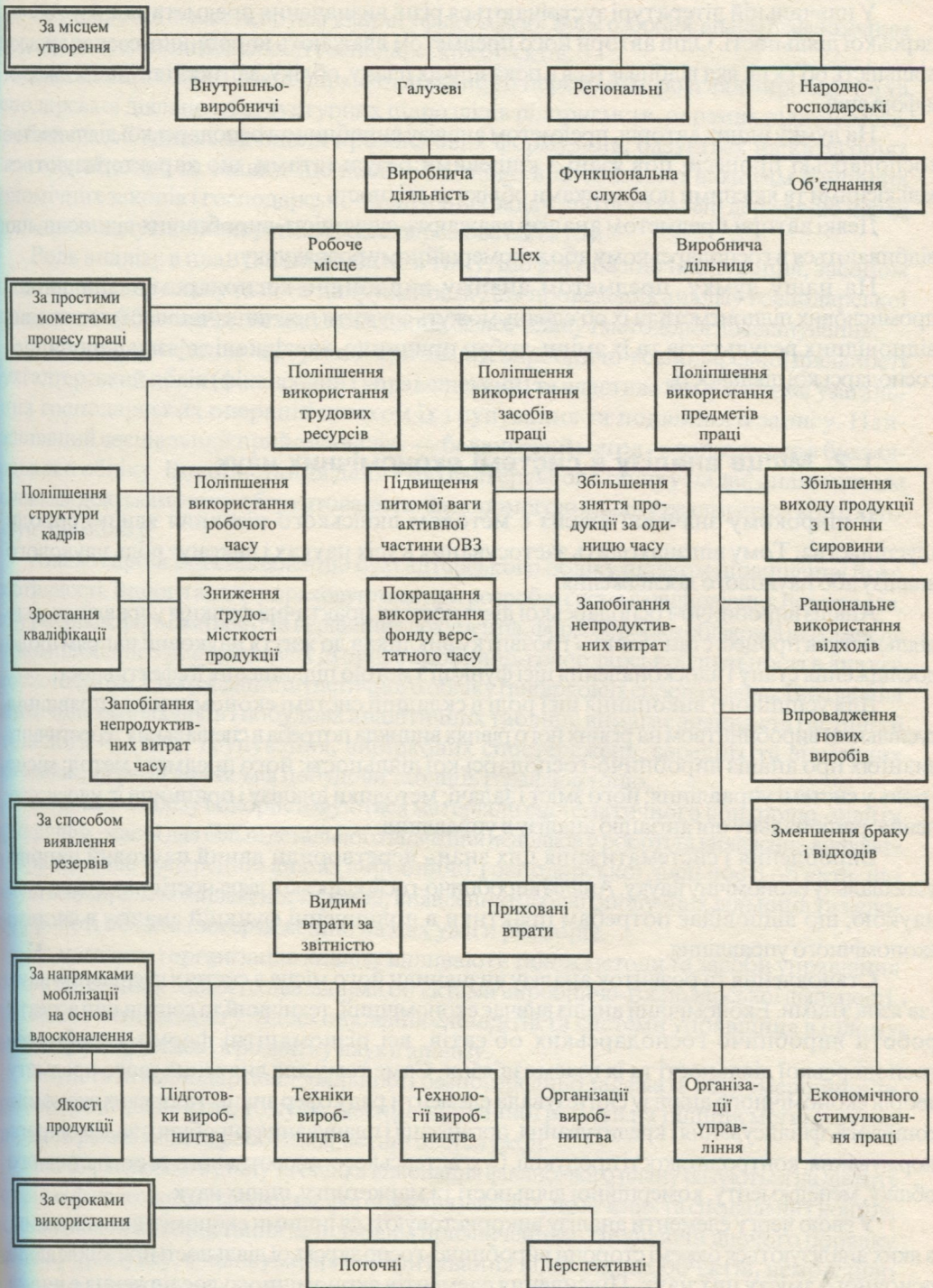

Схема 1. Класифікація резервів за ознаками

У навчальній літературі зустрічаються різні визначення предмета аналізу господарської діяльності. Одні автори його предметом вважають виробничо-господарську діяльність об'єкта, яка відбивається в показниках плану, обліку, звітності та інших джерел інформації.

На думку інших авторів, предметом аналізу виробничо-господарської діяльності є господарські процеси, пов'язані з кінцевими результатами, що характеризуються кількісними та якісними показниками обліку та звітності.

Деякі автори предметом аналізу вважають сукупність виробничих відносин, що відбиваються в господарському або ж комерційному розрахунку.

На нашу думку, предметом аналізу виробничо-господарської діяльності промислових підприємств та їх об'єднань можуть служити причини (чинники) досягнення відповідних результатів та їх зміни, тобто причинно-наслідкові зв'язки виробничо-господарської діяльності.

1.2. Місце аналізу в системі економічних наук

У широкому значенні аналіз є методом людського пізнання явищ природи і суспільства. Тому він знаходить застосування в усіх науках і виконує роль наукового аналізу або наукового дослідження.

Аналіз виробничо-господарської діяльності як практична функція управління цією діяльністю в процесі становлення і розвитку викликав до життя науковий напрям щодо дослідження стану і вдосконалення цієї функції з метою підвищення її ефективності.

Для успішного виконання цієї ролі в складній системі економічного управління суспільним виробництвом на різних його рівнях виникла потреба в спеціальних теоретичних знаннях про аналіз виробничо-господарської діяльності; його предмет і метод; місце і роль у системі управління; його зміст і задачі; методики аналізу і принципи їх удосконалення; раціональну організацію аналізу в управлінні.

Вироблення і систематизація цих знань перетворили даний науковий напрям у спеціальну економічну науку. Аналіз виробничо-господарської діяльності став соціальною наукою, що відповідає потребам практики в поліпшенні функцій аналізу в системі економічного управління.

Становлення та розвиток аналізу визначили його місце в системі суспільних наук і зв'язок з ними. Економічний аналіз вивчає економічний, технічний та соціальний аспекти роботи виробничо-господарських об'єктів, всі різноманітні форми виробничо-господарської діяльності та їх взаємозв'язок. Саме тому для вивчення свого предмету теорія економічного аналізу синтезувала елементи ряду сфер знань: галузевих економік, соціології, фінансування і кредитування, організації і планування виробництва, технічного нормування, контролю якості продукції, бухгалтерського, оперативного та статистичного обліку, менеджменту, комерційної діяльності та маркетингу, інших наук.

У свою чергу елементи аналізу використовуються іншими економічними науками, в яких аналізуються окремі сторони виробничо-господарської діяльності при викладанні основного змісту цих наук. Підсилення елементів економічного дослідження в інших науках сприяє їх збагаченню і, в той же час, є необхідною передумовою розвитку теорії економічного аналізу.

Економічний аналіз тісно пов'язаний з філософією. Вона озброює аналіз діалектичним підходом до вивчення діяльності господарських об'єктів.

Аналіз виробничо-господарської діяльності передбачає розгляд виробничої та господарської діяльності структурних підрозділів підприємств, окремих підприємств, виробничих об'єднань та інших промислових формувань, базується на категоріях економічної теорії та оцінює цю діяльність щодо відповідності вимогам основних економічних законів і господарсько-політичних задач, що поставлені державою перед відповідною галуззю і конкретним господарським об'єктом.

Роль аналізу в плануванні полягає в тому, що він є базою планування, засобом оцінки виконання плану та його напруженості. Для проведення аналізу господарської діяльності потрібно знати систему показників бізнес-плану і методологію планування.

Головним джерелом інформації при аналізі виробничо-господарської діяльності є бухгалтерський облік (фінансовий і управлінський) та властива йому система узагальнення господарських операцій шляхом їх групування та подвійного запису. Найважливіший спеціальний прийом аналізу — балансовий метод — запозичено з бухгалтерського обліку. Використання даних бухгалтерського обліку надає аналітичним висновкам документовану обґрунтованість. За допомогою аналізу реалізується контрольна функція обліку.

Аналіз сприяє вдосконаленню бухгалтерського обліку шляхом підвищення його аналітичності. Вимоги аналізу враховуються при розробці системи відповідних показників, плану рахунків, форм звітності та первинних документів, форм обробки облікової інформації. Для комплексного вивчення всіх сторін виробничо-господарської діяльності в аналізі використовуються також дані статистичного обліку і вибіркового спостережень. Виконання аналітичних розрахунків і побудова аналітичних таблиць вимагає знання статистичної методології — теорії групування, вибіркового спостережень, середніх та відносних показників, індексів, прийомів побудови таблиць і графіків тощо.

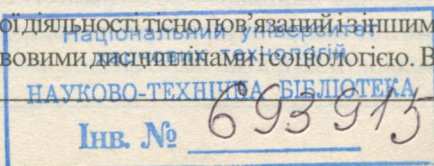
У процесі аналізу використовуються матеріали систематичного контролю, аудиту і періодичних ревізій для більш детального вивчення недоліків у роботі та виявлення винуватців. В той же час попередній аналіз виробничо-господарської діяльності об'єкта, що ревізується, сприяє комплексності ревізії, виявленню неблагополучних ділянок та недоліків у роботі об'єкта і зосередженню на них уваги ревізорів.

На методику і організацію аналізу впливають також методи та засоби управління технічними, економічними і соціальними об'єктами виробничо-господарської діяльності, мета і задачі менеджменту. Вдосконалення елементів та системи управління в цілому повинно враховуватись і в розвитку науки аналізу.

Результати господарської діяльності безпосередньо залежать від комерційної та маркетингової діяльності, тому на рівень аналітичної роботи на підприємстві суттєво впливають рівень і якість роботи маркетингової служби.

Аналіз фінансового стану та оцінка виконання фінансового плану базуються на діючих принципах фінансового планування, формування власних, позичених та спеціальних коштів, їх поповнення та використання за цільовим призначенням. Не знаючи діючого порядку розподілу прибутку, фінансування і кредитування відповідних об'єктів, неможливо кваліфіковано проводити аналіз.

Аналіз виробничо-господарської діяльності тісно пов'язаний із іншими економічними науками, а також з математикою, правовими дисциплінами і соціологією. Він використовує

встановлені цими науками положення та їх науковий апарат для вивчення виробничо-господарської діяльності об'єктів, що аналізуються, об'єктивної її оцінки та визначення можливостей її подальшого покращання.

1.3. Задачі та види аналізу

Задачі аналізу визначаються місцем і часом проведення, специфічними умовами діяльності об'єкта, що аналізується.

Загальними для всіх галузей промисловості і торгівлі задачами аналізу є:

- визначення базових показників для планування діяльності підприємств промисловості і торгівлі на наступний період;
- оцінка результатів виробничо-господарської торгівельної діяльності;
- підведення підсумків діяльності структурних підрозділів об'єкта;
- виявлення резервів підвищення ефективності господарювання та шляхів їх використання, сприяння технічному прогресу і поширенню передового досвіду;
- прогнозування очікуваних результатів виробничо-господарської і торгівельної діяльності;
- підготовка матеріалів для вибору оптимальних управлінських рішень.

На конкретному історичному етапі задачі аналізу впливають з господарської політики держави та ролі об'єктів, що аналізуються, в здійсненні цієї політики.

Тому, будучи загальними в основному, задачі все ж розрізняються для окремих галузей промисловості, що впливає з різниці ролі цих галузей в господарстві держави. Однак, у всіх випадках аналіз повинен бути спрямований на вирішення головної задачі — підвищення ефективності виробництва.

Реальний підхід до підвищення ефективності починається з повного систематичного обліку господарських операцій і процесів, аналізу результатів виробничо-господарської діяльності, виявлення причин та чинників впливу на результати діяльності, врахування результатів аналізу при складанні бізнес-плану виробничо-господарської діяльності об'єкта на наступний період.

Самостійне значення має і такий підхід до вивчення діяльності господарських об'єктів, коли виникає питання про тенденції розвитку підприємства, безперервне вдосконалення виробництва. Часто оцінка роботи підприємства під таким кутом зору потребує інших прийомів аналізу, ширшого використання вихідних даних. Критерієм у даному разі є показники розвитку підприємства з року в рік, тобто дані динамічних рядів, які можуть розкривати відповідні тенденції роботи підприємства за тривалий період.

Проведення аналізу виробничо-господарської діяльності вимагає систематичної інформації про здійснені операції, їх характер та обсяг, про наявні ресурси, фінансові результати тощо.

Подібні дані в основному концентруються в поточному обліку, відбиваються в його показниках і узагальнюються у звітності підприємства — місячній, кварталній, річній. Звітність є типовою, що дозволяє оцінювати та порівнювати стан справи, своєчасно виявляти вплив окремих чинників — позитивних і негативних — на хід розвитку операцій, виявляти резерви, підвищувати рівень роботи і, зрештою, вдосконалювати виробничо-господарську діяльність загалом.

За умов функціонування різних форм власності та ринкової економіки обсяг типової звітності значно скоротився, головним джерелом даних стають матеріали оперативного та поточного обліку. Крім того, в окремих випадках доцільно звернутися і до первинних облікових документів, здійснювати їх обробку та групування в тих чи інших розрізах.

Діяльність об'єднання різко відрізняється від роботи окремого підприємства, що накладає відбиток на прийоми аналізу. Слід відмітити, що організація об'єднань приводить до концентрації виробництва та розвитку спеціалізації. Крім того, слід пам'ятати, що організаційна структура виробничих об'єднань різна. В їх складі можуть бути різні підрозділи, починаючи від самостійних підприємств і закінчуючи виробничими одиницями.

Розвиток та становлення нових, більш удосконалених форм об'єднання промислових підприємств приводить до виникнення нових зв'язків та їх зміни.

Економічний аналіз виробничо-господарської діяльності підприємств (об'єднань) залежно від поставлених задач поділяється на такі види:

— **попередній аналіз**, який проводиться при складанні річних планів з метою визначення найбільш раціональних шляхів підвищення ефективності виробництва та обґрунтування напрямків науково-технічного прогресу, прогнозування діяльності підприємств;

— **наступний аналіз** — це підведення підсумків виробничо-господарської діяльності за відповідний період (рік, квартал, місяць) з метою оцінки виконання виробничих завдань та ефективності роботи підприємства, а також визначення розмірів матеріального заохочування колективу підприємства. За результатами наступного аналізу розробляються заходи щодо використання виявлених резервів та усуненню недоліків у роботі підприємства та його підрозділів;

— **оперативний аналіз** є елементом управління виробничими процесами, а також охоплює постачання, збут та фінансову діяльність господарських об'єктів. За результатами оперативного аналізу оцінюється поточна робота підприємства, вносяться корективи в заплановані завдання, уточнюються прийняті рішення. Важливою умовою проведення оперативного аналізу є раціональна організація первинного обліку та оперативно-виробничого календарного планування, наявність систем норм і нормативів;

— **тематичний аналіз** проводиться при вивченні будь-якого окремого питання або відповідної проблеми. Цей вид аналізу є складовою зведеного аналізу;

— **зведений аналіз** здійснюється на рівні об'єднань, корпорацій, концернів, міністерств, фінансових та статистичних органів. Метою зведеного аналізу є одержання необхідних матеріалів для централізованого управління різними ланками галузевої та міжгалузевої економіки;

— **міжзаводський (порівняльний)** аналіз проводиться шляхом порівняння двох і більше підприємств. Він може проводитись як в цілому за підприємствами, так і за їх підрозділами. Мета міжзаводського аналізу — виявлення резервів та вивчення передового виробничого досвіду. Цей вид аналізу дозволяє розробити заходи щодо використання нової техніки, більш досконалої технології та впровадження наукової організації виробництва, праці і управління.

За аспектами дослідження розрізняють фінансово-економічний, техніко-економічний та функціонально-вартісний аналіз. Детальна класифікація видів аналізу залежно від критеріїв та мети його проведення показана на схемі 2.

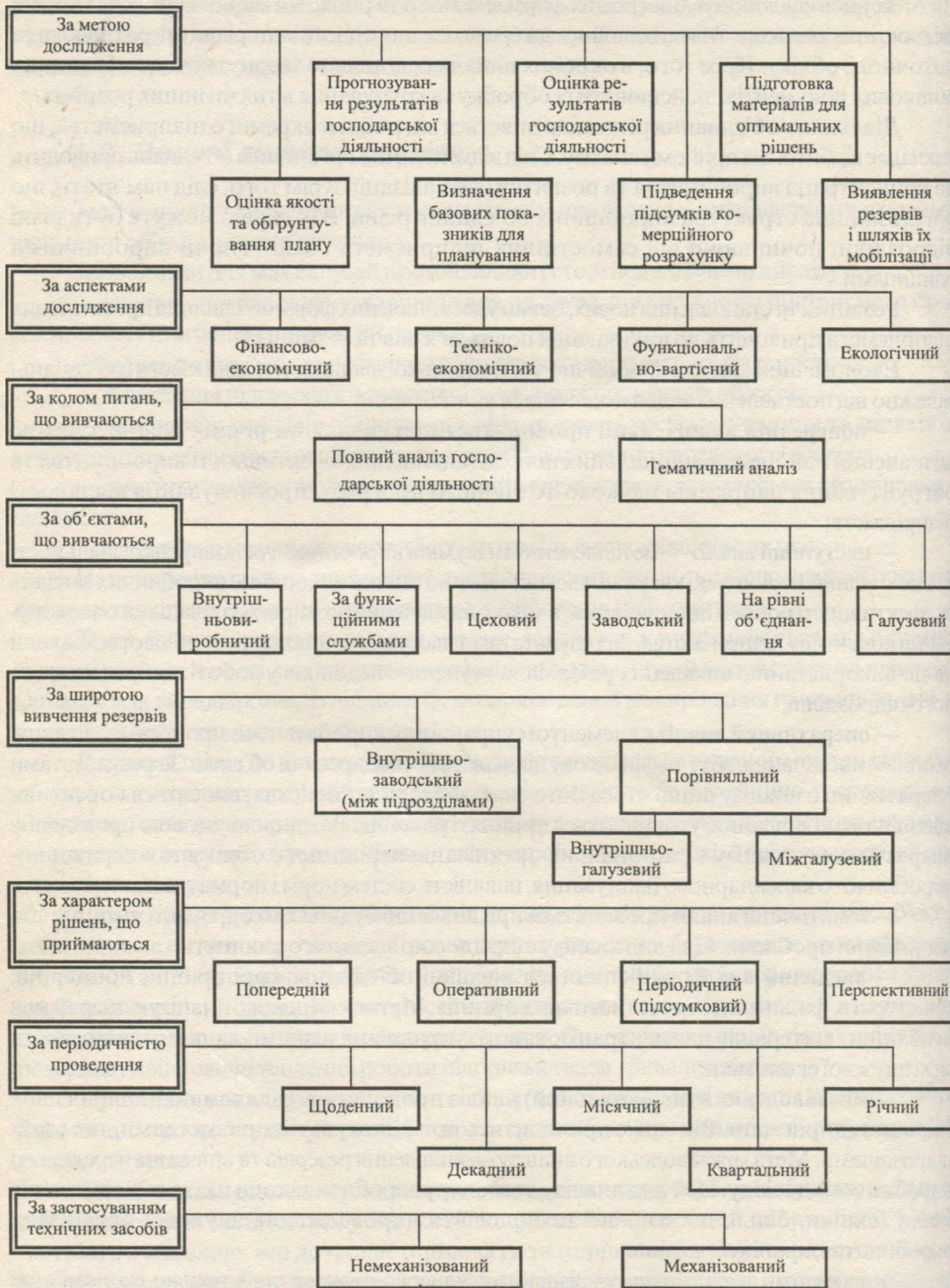

Схема 2. Види економічного аналізу

ПРЕДМЕТ І ЗАДАЧІ АНАЛІЗУ ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Фінансово-економічний аналіз розкриває зміст фінансових показників діяльності об'єкта та їх зв'язку з виробничими показниками.

Техніко-економічний аналіз поглиблює фінансово-економічний і дозволяє виявити вплив техніки, технології та організації виробництва на узагальнюючі вартісні показники.

Особливе місце в системі аналізу посідає **функціонально-вартісний** аналіз. Цей вид аналізу використовується переважно в процесі проектування об'єктів, що вивчаються, а також з метою вдосконалення існуючих. Він спрямований на виявлення можливостей підвищення ефективності об'єктів шляхом вибору найоптимальнішого варіанта виконання службовцями своїх функцій щодо мінімізації витрат на створення і експлуатацію цих об'єктів.